

Rob Kuppens

Hub Crijns

Present tussen werk en kerk

verhalen rond het arbeidspastoraat 1975-2006

NARRATIO - DISK

CIP-gegevens Koninklijke Bibliotheek Den Haag
NUGI 635
trefwoord: arbeidspastoraat Disk

Auteurs: Rob Kuppens, student moderne geschiedenis en freelance onderzoeker in opdracht van landelijk bureau DISK, en Hub Crijns, directeur van landelijk bureau DISK.

Verantwoording van de illustraties:

Alle illustraties uit dit boek zijn beschikbaar gesteld door de geïnterviewde arbeidspastores uit hun eigen archief of afkomstig uit het foto archief van landelijk bureau DISK. Foto's van vakfotografen zijn in het verleden door landelijk bureau DISK bij de uitvoering van projecten en ten behoeve van uitgaven verworven als eigendom.

Interviews: Rob Kuppens

Typewerk interviews: Rob Kuppens en M. Crijns-Kusters

Eindredactie: Hub Crijns en Rob Kuppens

Illustraties: zie verantwoording illustraties

Productiebegeleiding: Hub Crijns

Dank aan: het bestuur van de Stichting Henk van Eekertfonds, dat de ontwikkelingskosten financierde en het bestuur van het landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK), dat het werken aan de interviews mogelijk maakte.

ISBN 978 90 5263 626 9

Uitgevers: theologische uitgeverij Narratio te Gorinchem in samenwerking met de Stichting landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) te 's-Hertogenbosch.

April 2008.

Omslag: Collage van geïnterviewde arbeidspastores

Afwerking en print uitgeverij Narratio, Gorinchem

Inhoud

Inhoud	3
Woord vooraf	5
(Ter) inleiding. Interviewproject Present tussen werk en kerk <i>Hub Crijns met dank aan Gerard van Eck en Rob Kuppens</i>	7
Arbeidspastoraat tussen 1975 en 2006 <i>Hub Crijns en Trinus Hoekstra met dank aan Anne Kooi</i>	17
Regio Noord-Holland:	
Karel Blanksma: <i>"Het gevecht om de waarde van de zorgarbeid is nog altijd actueel"</i>	29
Els Nicolas: <i>"Onze schouders eronder en er tegenaan"</i>	41
Paula Irik: <i>"Het is missionair werk"</i>	53
Simon Zuidema: <i>"God is de wegwijzer"</i>	63
Regio Midden:	
Eef van Vilsteren <i>"Optrekken met de mensen is een vorm van genade"</i>	75
Anne Marie Booij: <i>"Kijken vanuit de dagelijkse positie waarmee iemand te maken heeft"</i>	87
Hielke Wolters: <i>"Pastoraat is in de eerste plaats vooral luisteren"</i>	99
Wim Vrolijk: <i>"Wij wilden niet als meeheulers met de top worden gezien"</i>	109
Ellie Smeekens: <i>"Je wordt uitgedaagd om je masker af te zetten"</i>	117
Daan Vogelpoel: <i>"Alleen al het constateren van een probleem kan voor opluchting zorgen"</i>	129

Regio Zuid-Holland:	
Fred Keesen:	141
<i>“Verbeter de wereld: vernieuw de kerk”</i>	
Alexandra de Krijger:	153
<i>“Het arbeidspastoraat heeft mij geschoold voor de rest van mijn leven”</i>	
Irmgard Busch:	163
<i>“Wacht niet tot er iets voor je veranderd wordt, maar verander (dat) zelf”</i>	
Regio West-Brabant - Zeeland:	
Mart Lemmens:	177
<i>“Liever met de arbeiders naar de hel dan met de kerk naar de hemel”</i>	
Henk Kampert:	189
<i>“De kerk van de armen”</i>	
Regio Brabant-Oost-Nijmegen:	
Jo Goossens:	203
<i>“Het is millimeter werk”</i>	
Wim Timmermans:	213
<i>“Ik wilde mensen niets opleggen”</i>	
Regio Limburg:	
Frans Vroemen:	225
<i>“Vanuit een evangelische inspiratie wilde ik aan mondigheidsgroei doen”</i>	
Hans Knibbeler:	237
<i>“Als arbeidspastor ga ik in de leer bij de mensen zelf”</i>	
Project Coördinatie Arbeiders Platform:	
Hans Agelink:	249
<i>“Mensen moeten de kans krijgen en serieus genomen worden”</i>	
Bijlage:	
Landelijk bureau DISK	261

Woord vooraf

In 1994 verscheen het boek *Pendelen tussen werk en kerk*, dat zoals de ondertitel aangaf 'verhalen rond de opkomst van het bedrijfsapostolaat' bevatte. Het bevatte interviews met rooms-katholieke bedrijfsaalmoezeniers, die de periode 1943 tot de tweede helft van de jaren zeventig bestrijken. In 1999 verscheen de protestantse pendant *Pionieren tussen werk en kerk*. Hierin zijn de verhalen van industriepredikanten te vinden over hun werk, dat in protestantse kring lang de naam industriepastoraat droeg. Het vijftigjarig jubileum van het bedrijfsapostolaat van de paters kapucijnen in Amsterdam aan de Noordermarkt 26 is in 2002 herdacht met het boek *Kap en koord in Amsterdam*.

In dit boek is dezelfde werkwijze toegepast als bij de twee eerstgenoemde voorgangers. Uit elke plaats of regio waar arbeidspastoraat was, hebben wij één of meerdere arbeidspastores geïnterviewd. In die interviews wordt aandacht geschonken aan de persoonlijke levensgeschiedenis en motivatie, de inhoud van het werk, de gebruikte methoden en de theologische achtergronden. In ieder gesprek komt tevens aan de orde hoe de relaties waren met het bedrijfsleven, de vakbeweging en de kerken.

Wij zijn in elk verhaal zover mogelijk teruggegaan in de tijd. We beleven mee hoe mensen opgroeien, opgeleid worden en van daaruit motivaties opdoen om te kiezen voor het arbeidspastoraat. We horen van de veranderingen in samenleving en kerken en hoe de arbeidspastores samen met de mensen die ze opzochten, ontmoetten en vergezelden manieren hebben gezocht om daar mee om te gaan. We horen hoe het deze pastores na hun tijd als actieve arbeidspastor is gegaan.

Voorafgaand aan de weergave van de interviews hebben wij een inleiding opgenomen, waarin wij de ontwikkeling van dit interviewproject schetsen en impressies geven omtrent de lijnen, die naar voren komen. Deze schets wordt gevolgd door een artikel, waarin de ontwikkeling van het arbeidspastoraat in de periode 1975 tot en met 2006 wordt weergegeven. In de interviews zelf krijgen deze inleidende verhalen concreet vlees en bloed. Graag geven wij de verhalen van de voormalige en huidige arbeidspastores door.

Voorjaar 2008

Hub Crijns en Rob Kuppens

*Herman Noordegraaf,
Johan Plasman,
Eef van Vilsteren*

Pionieren tussen werk en kerk

verhalen rond de opkomst van het industriepastoraat

NARRATIO - DISK

*Hub Crijns,
Herman Noordegraaf,
Eef van Vilsteren*

Pendelen tussen werk en kerk

en rond de opkomst van het bedrijfsapostolaat

NARRATIO - DISK

*Herman Noordegraaf
en
Hub Crijns*

Kap en koord in Amsterdam

De geschiedenis van het bedrijfsapostolaat
van de capucijnen in Amsterdam 1950-2000

NARRATIO - DISK

Ter inleiding

Interviewproject Present tussen Werk en Kerk

Hub Crijs met dank aan Gerard van Eck en Rob Kuppens

In januari van 2007 is vanuit het landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) het project 'Present tussen werk en kerk' gestart. Het doel van dit project is om door middel van het interviewen van twintig arbeidspastores de geschiedenis van het arbeidspastoraat in de periode tussen 1975 en 2006 in beeld te brengen.

Eerder zijn er al interviewboeken verschenen met katholieke bedrijfsaalmoezeniers *Pendelen tussen werk en kerk* (1994) en protestantse industriepredikanten *Pionieren tussen werk en kerk* (1999). Beide boeken gaan over de periode 1945 tot 1975. Ook is de vijftigjarige geschiedenis van de kapucijnen en hun bedrijfsapostolaat in Amsterdam in het boek *Kap en koord in Amsterdam* (2000) vastgelegd.

Rob Kuppens heeft in het eerste half jaar van 2007 als stagiair geschiedenisstudie van de Radboud Universiteit Nijmegen aan het project gewerkt. Het interviewproject met arbeidspastores bood hem passende verdieping op de collegereeks 'geschiedenis van het Nederlands katholicisme'. De docent van dat vak, professor Marit Monteiro, is bovendien zelf bekend met zogenaamde 'oral history' en ze heeft vanuit de universiteit in de eerste helft van het jaar de stage begeleid. Hub Crijs, directeur van het landelijk bureau DISK is de begeleider van het project. Rob Kuppens heeft voor zijn stage een 8,5 als cijfer ontvangen, waarmee aangegeven is dat het werk een goed niveau heeft. In juni is hem een freelance contract aangeboden om het werk binnen het project te kunnen voortzetten en afronden. Rob is intussen ook verder gegaan met zijn masterstudie moderne geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

Geslaagde interviewronde

In de eerste helft van 2007 zijn twintig arbeidspastores geïnterviewd, die in de afgelopen 25 jaar op verschillende plaatsen in Nederland gewerkt hebben. Er is bij de selectie voor de te interviewen arbeidspastores gekeken naar alle DISK regio's, naar teamverbanden en naar een gelijke verhouding tussen mannen en vrouwen. Ook is bewust een groter project binnen het netwerk van het arbeidspastoraat in beeld gebracht, namelijk het project Coördinatie Arbeiders Platform. Hoewel in deze periode overwegend oecumenisch is gewerkt door de arbeidspastores, is er bij de selectie ook gelet op het onderscheid tussen rooms-katholiek en protestant. Er zijn bij de start 29 mensen aangeschreven. Sommigen deden niet mee, omdat ze op de eerste lijst bij reserve stonden voor een ander, die wel mee heeft gedaan. Enkelen deden niet mee om praktische redenen. Een drietal mensen gaf aan een interview moeilijk te vinden omdat er tijdens het werk en vooral tijdens het (gedwongen) afscheid ne-

men ervan pijnlijke ervaringen zijn opgedaan, die het gesprek teveel zouden kunnen kleuren. Gelet op de oorspronkelijke doelstelling om 20 mensen te interviewen, is de medewerking aan het project overwegend positief te noemen.

Bij naam en toenaam genoemd heeft Rob Kuppens gesprekken gevoerd met Hans Agelink, Karel Blanksma, Anne Marie Booi, Irmgard Busch, Paula Irik, Jo Goossens, Henk Kampert, Fred Keesen, Hans Knibbeler, Alexandra de Krijger, Mart Lemmens, Els Nicolas, Ellie Smeekens, Wim Timmermans, Eef van Vilsteren, Daan Vogelpoel, Frans Vroemen, Hielke Wolters, Wim Vrolijk en Simon Zuidema.

Vooraf is een vragenlijst opgesteld waarin de levensloop, de belangrijke keuzemomenten daarin, en de woorden kerk, bedrijf, arbeid en geloof centraal stonden. De gesprekken hebben gemiddeld twee uur geduurd en de meeste arbeidspastores hadden zich goed op het gesprek voorbereid. In het interviewen en het meedoen aan het te maken boek hebben de geïnterviewden ook waardering ervaren voor hun werk. Iets dat een aantal gemist heeft vanuit de opdrachtgevende kerken.

De interviews zijn digitaal op band opgenomen en deze opnames zijn in een letterlijk transcript uitgewerkt. De geluidsopnames en de transcripten zullen na afloop van het project in bewaring gegeven worden aan het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen, zoals ook met het materiaal van de eerdere projecten gebeurd is. Vervolgens zijn deze transcripten door Rob Kuppens omgewerkt naar een biografisch verhaal van gemiddeld acht pagina's met een grote kern rond de periode waarin iemand actief is geweest in het arbeidspastoraat. Elk interview is meegelezen door Hub Crijns, die ook historische vragen heeft beantwoord, en daarna retour gegaan naar de betreffende arbeidspastor. Met nog enkele redactieversies is elk verhaal tenslotte geautoriseerd door de betreffende arbeidspastor en zo is het boek gegroeid. Tijdens de contacten met de arbeidspastores rond de teksten is ook gewerkt aan het verwerven van beeldmateriaal, terwijl het fotoarchief van het landelijk bureau DISK ook goede vondsten opleverde.

Al met al is een mooi boek *Present tussen werk en kerk* ontstaan, dat van binnenuit een belangrijk zicht geeft op de geschiedenis van het arbeidspastoraat in de periode 1975 tot op heden.

In de maand december heeft Rob Kuppens in samenwerking met Gerard van Eck, eindredacteur van het tijdschrift 'Ondersteboven', meegewerkt aan een interview: de interviewer geïnterviewd. Dit interview uit jaargang 21 (2007) 4, pag. 21-24 is in deze inleiding overgenomen.

“Ik wilde iets met religie doen”

GERARD VAN ECK

Binnenkort verschijnt het boek *Present tussen werk en kerk*. Het boek bevat interviews met een twintigtal arbeidspastores, dat in de periode 1975 tot 2006 gezicht gaf aan de werksoort. Een interview met de interviewer geschiedenisstudent Rob Kuppens.

In welk kader heb je de interviews gehouden?

“Eind 2006 heb ik voor het eerst contact gehad met het landelijk bureau DISK. Ik zat toen in de bachelorfase van mijn studie geschiedenis aan de Radboud

Universiteit Nijmegen. Al in een vrij vroeg stadium van mijn studie wist ik dat ik ergens in mijn studieperiode een stage wilde volgen. Rond de zomervakantie van 2006 ben ik serieuzer gaan nadenken over de vraag wat voor een stage ik wilde gaan doen. Omdat ik nog niet in de afstudeerfase van mijn studie was, hoefde ik niet per se een onderzoeksstage te doen. Een meeloopstage, bedoeld ter verkenning van de arbeidsmarkt, was voldoende. Aanvankelijk dacht ik aan een stage in de journalistiek, maar daar stapte ik steeds meer van af. Na wat omzwervingen en gesprekken over mijn interesses, wist ik dat ik 'iets met religie' wilde doen. Vervolgens ben ik op zoek gegaan naar kerkelijke c.q. religieuze 'organisaties'. Zo ben ik op het spoor van DISK gekomen."

Kende je DISK al?

"Eerlijk gezegd had ik nog nooit van DISK gehoord. Ook van de website werd ik niet veel wijzer. Als ik nu, achteraf, de website lees dan zie ik dat DISK daar keurig wordt beschreven, maar toen werd ik overvallen door termen en begrippen, die mij weinig tot niets zeiden. Toch maar een open sollicitatie naar het landelijk bureau gestuurd. Op gesprek bij Hub Crijns in Den Bosch vertelde Hub, dat hij al lange tijd met de gedachte rondliep om een interviewproject met arbeidspastores te houden, maar het kwam er maar niet van.... Ik kwam met mijn 'open aanbod' blijkbaar op het goede moment! Zo is het allemaal begonnen.

Van Hub kreeg ik mondelinge en schriftelijke informatie over DISK, het arbeidspastoraat en het interviewproject. Ik begreep meteen dat het voor mij om verschillende redenen een ideale stage zou zijn. Het arbeidspastoraat is kerkelijk werk, maar met een sterk sociaal karakter. Juist die sociale kant van het christendom, of van 'geloof' in het algemeen, heb ik altijd het boeiendst gevonden. Ten tweede was het een journalistiek project, en mijn belangstelling voor journalistiek was natuurlijk niet verdwenen. En vervolgens kreeg ik vanuit DISK ook nog eens veel ruimte en eigen verantwoordelijk ten aanzien van de voortgang van het project."

Wat is de bedoeling van het project Present tussen werk en kerk?

"De bedoeling van het project was om een uitgebreide beschrijving te geven van het arbeidspastoraat. Je kunt dat doen met 'feiten en cijfers', maar een andere mogelijkheid is om het verhaal achter die cijfers op te schrijven. Het arbeidspastoraat is een werksoort die over enkele jaren misschien wel niet meer bestaat. En om te voorkomen dat - enigszins dramatisch gezegd - de herinnering aan de enthousiaste en maatschappijbetrokken arbeidspastors niet verloren gaat, was het, zo vertelde Hub me, belangrijk om die arbeidspastors zélf aan het woord te laten.

Per januari 2007 ben ik officieel begonnen als stagiair bij landelijk bureau DISK. Hub had het selectiewerk al gedaan en daarbij zoveel mogelijk katholieken en protestanten, mannen en vrouwen, enzovoorts 'eerlijk verdeeld'. Op een kleine uitzondering na, wilde iedereen die ik belde graag meewerken. Op 10 januari 2007 had ik mijn eerste interview."

Hoe waren de interviews opgezet?

“Omdat de achtergrond van arbeidspastors zo divers is (mannen, vrouwen, priesters, dominees, pastoraal werkers en mensen zonder theologische opleiding), begon ik elk interview met vragen naar persoonlijke achtergronden: ‘Waar komt u vandaan?’, ‘Naar wat voor een school bent u gegaan?’, ‘Wat was uw vervolgopleiding?’, enzovoorts. Na de vragen over ieders levensgeschiedenis, wilde ik ook weten in welke activiteiten het arbeidspastoraat vorm kreeg en wat het doel ervan was. Ik heb ook geprobeerd om bij iedereen

Rob Kuppens

te vragen naar één specifieke gebeurtenis, die illustrerend was voor de eigen ervaringen in het arbeidspastoraat. Op die manier kon ik de interviews een extra, anekdotische glans geven. Vervolgens wilde ik weten wat de verstandhouding met de kerk was. Want de kerken in Nederland verkeren sinds de jaren '70 natuurlijk in een turbulente periode, waarin het zoeken is naar de juiste koers."

Hoe heb je het houden van interviews ervaren?

"Ik heb de interviews met veel plezier gedaan, maar dat wil niet zeggen dat het interviewen in het begin niet behoorlijk pittig was. Mijn zicht op de werksort was toen nog niet volkomen helder. Maar voor mijn gevoel heb ik de verhalen snel opgepakt. Als je nu de teksten overziet, dan kun je eigenlijk niet eens meer zien wat mijn eerste interviews zijn geweest.

Dat het interviewen relatief gemakkelijk ging, was voor een groot deel ook te danken aan de opstelling van de geïnterviewden. Er was bijvoorbeeld niemand die moeilijk deed, als ik twee keer hetzelfde vroeg, als ik het niet meteen begreep."

Wat is je opgevallen in de verhalen?

"Het hele project overziend, ben ik verschillende interessante verschillen tegengekomen – maar, dat moet ik erbij zeggen, dat kan ik alleen in generaliserende vorm stellen. Het eerste verschil is een verschil van insteek tussen enerzijds priesters en dominees en anderzijds pastoraal werkers. Voor de eerstgenoemden geldt dat ze binnen het instituut kerk wilden werken, maar dan wel op het snijvlak van kerk en samenleving. Ondanks frustraties zo nu en dan over de kerk, bleef men uiteindelijk het ambt wel trouw. Pastoraal werkers doen binnen het arbeidspastoraat hetzelfde werk als hun gewijde collega's, maar kwamen wel via een 'andere weg' daarop uit. Zij zochten vooral naar sociaal relevant werk, en voor hen was het vaak minder belangrijk dat het tegelijkertijd kerkelijk werk was. Dat geldt bij uitstek voor de katholieke vrouwen. Als vrouw kunnen zij immers niet tot priester gewijd worden en hebben ze te maken met een kerk die vrouwen nogal eens achterstelt. Maar toch kozen ze voor de functie van pastoraal werker binnen die kerk. Dat vind ik dan weer prachtige keuzes.

Een ander verschil is bijvoorbeeld dat de gesprekken met katholieken bijna allemaal (aanmerkelijk) langer duurden dan met de protestanten. De protestanten antwoordden in die zin meer 'doelgericht': ik kreeg antwoord op de door mij gestelde vragen. De katholieken daarentegen hadden meer dan eens een handje van uitvoerig uitweiden, soms zelfs neigend tot het 'ouwehoeren' niveau. Dat vond ik persoonlijk een erg grappig verschil!

Een derde verschil is echt een verschil tussen generaties. De mensen die in de jaren '70 of begin jaren '80 het arbeidspastoraat in zijn gegaan, behoren volgens mij nog tot een generatie die in een bepaalde werksort stapt en zich daarmee zo verbonden gaat voelen dat ze er tot aan hun pensioen inblijven. Voor de generatie later geldt dat niet meer. Die mensen zitten voor maximaal circa 10 jaar in dezelfde werksort. Daarna hebben ze behoefte aan een nieuwe 'uitdaging'. Ik zou niet een-twee-drie kunnen zeggen waar dat verschil

vandaan komt, maar ik zie mijzelf ook niet dertig jaar lang hetzelfde werk doen; hoe mooi ik het eigenlijk ook vind dat anderen zich wel hun hele leven aan hetzelfde kunnen overgeven.

Ik heb nu over enkele verschillen gesproken, maar natuurlijk waren er ook tal van overeenkomsten tussen de arbeidspastors. Voor mij persoonlijk was het opvallendste dat arbeidspastores nauwelijks in theologische zin over hun werk praatten. Als niet-theoloog, verwachtte ik dat mensen die kerkelijk werk doen 'automatisch' ook theologisch over dat werk zouden praten. Achteraf bekeken vind ik het wel logisch dat dit niet het geval was. Arbeidspastoraat wordt niet voor niets werken op het snijvlak van kerk en samenleving genoemd. Het inleven en meeleven met de mensen om wie het werk draaide – de arbeiders, de werklozen etc. – ging voor sommigen zelfs zó ver, dat men beter op de hoogte was van economisch nieuws en sociale wetgeving dan van het kerkelijk reilen en zeilen! Al met al lag het dus aan mijn onbekendheid met het arbeidspastoraat en aan mijn bevooroordeelde gelijkstelling van kerkelijk werk met theologie, dat ik een achteraf makkelijk te verklaren 'inschattingsfout' heb gemaakt."

Hoe ben je na de interviews verdergegaan?

"Mijn stage bij DISK was uiteindelijk zo goed geslaagd, dat ik vanaf juni 2007 op freelance basis voor DISK ben gaan werken om de publicatie van het boek helemaal af te ronden. Helaas heeft het project wel een maand of twee vertraging opgelopen ten opzichte van de oorspronkelijke planning, maar goed. Al met al is het een hele leuke en ook leerzame ervaring geweest."

Wat heb je zelf geleerd van het project?

"Ik heb tal van dingen geleerd: in de eerste plaats natuurlijk interviewen, maar ook andere journalistieke vaardigheden zoals het meer redactionele werk. Daarnaast ben ik heel veel te weten gekomen over de kerkelijke geschiedenis van Nederland in het laatste kwart van de 20^e eeuw in het algemeen, en over de geschiedenis van het arbeidspastoraat in het bijzonder. Ik denk dat tegenwoordig de meeste mensen de kerk alleen nog maar in negatief opzicht kennen: als kerken al in het nieuws komen, gaat het bijna altijd over negatieve zaken. Maar zoiets als het arbeidspastoraat laat wel zien dat 'de kerk' meer is dan alleen een instituut, en dat er ook sterke sociale bevoegenheid van uit kan gaan.

Alle arbeidspastores waren even enthousiast in het vertellen van hun verhaal en stelden zich constructief op richting mij. Bovendien heb ik met verschillende van hen ook na afloop van het interview nog wat nagepraat en ook vrij persoonlijke gesprekken gehad. Ik kijk er naar uit om in het bijzonder die mensen weer eens tegen het lijf te lopen. Daarvoor biedt de presentatie van het boek natuurlijk een goede gelegenheid. Dat zal voor mij een mooie afsluiting worden van het hele project. Een waardevol project was het zeker. Een mooi stukje kerkelijke geschiedenis is 'vereeuwigd', waarbij het grote enthousiasme van de arbeidspastores voor een stukje socialiteit in onze vluchtige maatschappij veel indruk op mij heeft gemaakt."

Arbeidspastoraat permanent in ombouw

Terugkijkend op de voorbije dertig jaar valt op, dat het arbeidspastoraat DISK en elke arbeidspastor door snelle veranderingen in de samenleving en in de kerken voor de opgave staat om antwoorden te zoeken op een aantal vragen. Ten eerste: Hoe omschrijven we arbeid en zorg en daarmee samenhangend: inkomen? En vervolgens: hoe organiseert men in onze samenleving arbeid, zorg en inkomen? De combinatie tussen arbeid en pastoraat leidt tot een volgende vraag: Hoe geven we inhoud aan de vooronderstelling dat de ervaringen die mensen opdoen rond arbeid, zorg en inkomen, wezenlijk raken aan de manieren van geloven en kerk-zijn? Die vraag kan ook in de omgekeerde richting worden gesteld: Hoe geven we inhoud aan de vooronderstelling dat de manieren van geloven en kerk-zijn wezenlijk van belang zijn voor de ervaringen, die mensen opdoen rond arbeid, zorg en inkomen? Arbeidspastoraat en de vragen daaromheen nodigen uit tot voortdurend debat over:

- a. de contexten van arbeid, economie en inkomen,
- b. de manieren van kerk-zijn in deze tijd,
- c. de werksoort arbeidspastoraat.

Dat debat is de laatste jaren door het arbeidspastoraat intens op alle werkplekken gevoerd. Blijkens de geïnterviewde arbeidspastores zijn allerlei aspecten aan bod gekomen. Allereerst natuurlijk aspecten die met de veranderingen in de samenleving te maken hebben. Vervolgens aspecten die te maken hebben met veranderingen in de kerken, en hier ontstaan bij veel arbeidspastores moeilijke momenten, pijnlijke herinneringen, vragen rond de gemiste kansen. Tenslotte komen de aspecten rond arbeidspastoraat aan bod, die in deze schets leiden tot een korte profiel-omschrijving.

Samenleving in verandering

Onze samenleving in Nederland is de laatste dertig jaar enorm aan het veranderen. De globalisering van de economie, de technologische vernieuwingen, de migratie, en de veranderingen in de managementtechnieken wijzigen de diverse economische deelcircuits, die arbeid, zorg en inkomen organiseren. Het circuit van de ruil (arbeid in ruil voor loon) heeft aan betekenis gewonnen ten opzichte van het circuit van de herverdeling (via met name belastingheffing geld verwerven voor infrastructuur en collectieve sector) en dat van de gift of wederkerigheid (onbetaalde arbeid, zoals opvoeding en zorg en vrijwilligerswerk). De ontwikkeling van de computertechnologie maakt een drastische herschikking van de economie mogelijk en veroorzaakt dat het circuit van de beurs of (elektronische) geldhandel (geld maakt geld) steeds groter geworden is.

De betaalde arbeid is in Nederland van gezicht veranderd. De intensieve ongeschoolde arbeid in de agrarische en in de industriële sector is sterk afgenomen ten gunste van de dienstverlenende sector (zowel commercieel als niet-commercieel), waarin de verzekerings- en bankbedrijven sterk zijn gegroeid. In deze sector wordt geschoolde arbeid gevraagd, die dankzij de computergestuurde werkomgeving een hoge productiviteit kent. Flexibiliteit is het nieuwe organisatiewoord.

De afgelopen dertig jaar zijn ook de jaren van een grote economische crisis geweest, waar Nederland met vallen en opstaan is uitgegroeid. Het waren de jaren van massa ontslagen en grote werkloosheid. De minder geschoolde betaalde arbeid in de

niet-commerciële dienstverlening is in toenemende mate aan de rand neergezet via werkloosheid of arbeidsongeschiktheid of opnieuw georganiseerd via de gesubsidiëerde arbeid. Overbodigheid en armoede zijn in deze jaren de nieuwe sociale kwestie geworden.

De geïnterviewden noemen in hun verhalen die vele veranderingen en geven aan hoe de betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid veranderd is. In de eerste 80 jaar van de vorige eeuw diende de sociale strijd rond arbeid en inkomen als bescherming tegen de uitwassen van het kapitalisme, onder meer via bescherming van de bestaanszekerheid bij ziekte, verlies van werk of levenspartner en ouderdom. Kernbeleving van arbeid was toen vervreemding. In de laatste 25 jaar is de participatie in betaalde arbeid belangrijk geworden als grondslag van het burger-zijn. Als kernbeleving is de ontplooiing in de arbeid steeds toonaangevender geworden. Mensen zijn tegenwoordig de ondernemers van hun eigen arbeid en daarmee de ontwerpers van hun leven. En die ontplooiing is zelfs belangrijker dan het loon of het product dat gemaakt wordt. Al deze veranderingen in de economie en op de werkvloer en wat die veranderingen met mensen doen zijn terug te vinden in de verhalen van de arbeidspastores.

De arbeidspastores zijn meegegaan met de mensen die uit hun bedrijven ontslagen werden. Ze hebben veel van deze mensen ondersteund en gevolgd in hun bewegingen en groepen van zelforganisaties: van werklozen, arbeidsongeschikten, jongeren, bijstandsvrouwen, mensen zonder betaald werk, uitkeringsgerechtigden. Naast het werk binnen bedrijven en op de werkvloer hebben alle arbeidspastores werk ontwikkeld, dat vanuit het landelijk arbeidspastoraat DISK en de Raad van Kerken is gebundeld en ondersteund in de oecumenische campagne Arme Kant van Nederland/EVA (Economie, Vrouwen en Armoede). Ook deze verhalen en stemmen van de mensen aan de rand van de economische werkwereld klinken door in de verhalen van de arbeidspastores.

Kerken in verandering

De grote en ook kleine kerken zijn sterk in verandering in de afgelopen dertig jaar. De processen die de verandering sturen, zijn bekend. Een voortgaande secularisering en profanisering, geloofsgemeenschappen die kleiner worden en vergrijzen, een tekort aan (gewijd) professioneel kader, teruglopende financiën, dure gebouwen. Die processen leiden tot een reorganisatie van de kerken - elk in een eigen tempo -, waarbij aan nieuw te vormen grotere verbanden een belangrijke rol wordt toebedeeld. Tegelijk beseft men dat er geïnvesteerd moet worden in de kleine geloofsgroep. Alle kerken noteren extra aandachtspunten voor de rol van de vrijwillig(st)ers, terwijl in het versterken van de eigen identiteit de aandacht voor de vele opgebouwde oecumenische contacten verflauwt.

Tegelijk is in deze tijd veel nagedacht over de taken van de geloofsgemeenschap. De discussies hebben geleid tot een matrix van taken, waarlangs de meeste kerken zich reorganiseren. De kerntaken zijn: verkondiging en liturgie, catechese en toerusting, diaconie en missie, gemeenschapsopbouw, en de taken van bestuur en beheer. Als de financiële nood aan de kerk komt blijkt dat de taken van verkondiging, liturgie en pastoraat meer prioriteit krijgen dan die van diaconie en missie of gemeenschapsopbouw. Geld stuurt ook het handelen van kerken.

Ook deze veranderingen zijn te beluisteren in de verhalen van de arbeidspastores. Het zijn idealisten, die vanwege een groot geloof en een grote missionaire en diaconale motivatie de uitdagende klus van het arbeidspastoraat zijn aangegaan. De persoonlijke idealen zoeken een klankbord in de veranderende samenleving en kerken. Het valt op dat de kansen en mogelijkheden die de arbeidspastores zien voor kerken in crisis niet met enthousiasme gedeeld worden door de kerkelijke bestuurders en beleidsmakers. Arbeidspastoraat als mogelijkheid van een innovatief instrument voor kerkverandering in een snelle veranderende samenleving, wordt tot een strijd om te overleven. Veel arbeidspastores zijn die strijd aangegaan. De verhalen getuigen van stevige botsingen, treurnissen om wat was en tegelijk ijver voor missionair en diaconaal nieuw élan.

Rol van arbeidspastoraat

De inhoud van arbeidspastoraat wordt door de arbeidspastores in de interviews omschreven met missionaire, diaconale en pastorale aanduidingen.

Arbeidspastoraat heeft in de jaren '80 en '90 op een aantal plaatsen in Nederland de traditioneel gemakkelijke toegang tot de arbeidsintensieve grootschalige ondernemingen verloren, omdat deze soort bedrijven verdwenen zijn of verdwijnen. Op sommige plaatsen hebben arbeidspastores een veertigjarige traditie met ondernemingen opgebouwd en is de presentie op de werkvloer de kern van dit werk. Tegelijkertijd is waar dat elke wisseling van arbeidspastor de toegang tot bedrijven kleiner maakte.

In de nieuwe arbeidsextensieve (kleinschalige) technologische ondernemingen heeft het arbeidspastoraat moeizaam of geen toegang kunnen verwerven. In de sectoren van land- en tuinbouw en dienstverlening, onder andere van de betaalde zorginstellingen, bleken de toegangen gemakkelijker, evenals binnen de nieuwe vormen van gesubsidieerde arbeid.

Met de op de arbeidsmarkt overbodige mensen is in het circuit van de herverdeling en van de gift een succesvol werkspoor ontwikkeld, zowel in de vorm van pastorale presentie, alsook in de diaconale kerntaak van de kerken en in het maatschappelijk debat.

Waar de organisatie van betaalde en onbetaalde arbeid zo snel van vorm en tempo verandert, neemt de behoefte aan bezinning toe. Arbeidspastores hebben rond deze vragen de mensen zelf bereikt en een divers aanbod ontwikkeld, zoals bijvoorbeeld uit het ontwikkelde werk rond zorg en de processen van verrijking en verarming blijkt. Arbeidspastoraat moet ook nog ervaring opdoen, bijvoorbeeld in het aanbod rond bedrijfsethiek en maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Profiel van het arbeidspastoraat

Arbeidspastoraat kan vanuit de verhalen van de arbeidspastores omschreven worden als een permanente functie van de kerk, waarvan de kern bestaat uit opbouw, begeleiding en dienstverlening; enerzijds binnen de contexten van arbeid, zorg en inkomen namens de kerk en anderzijds binnen de context van de kerk. Er zijn in dit profiel drie richtingen van werk aan te wijzen:

- a. binnen de context van kerk,
- b. binnen de context van arbeid, zorg en inkomen,
- c. in de wisselwerking tussen beide.

Binnen de organisatorische visie op de kerntaken van kerken staat arbeidspastoraat binnen de diaconale en missionaire portefeuille. Van hieruit kan de arbeidspastor van binnenuit een kerkelijk netwerk opbouwen. Binnen de contexten van arbeid, zorg en inkomen staat arbeidspastoraat voor het opbouwen en begeleiden van een maatschappelijk netwerk op het gebied van sociaal-economische problematieken en thema's.

De diaconale en missionaire kanten van de kerk kunnen in aanraking komen met de contexten van arbeid, zorg en inkomen en omgekeerd. Er zijn echter genoeg analyses, die leren dat deze ontmoeting steeds minder spontaan gebeurt. Ze zal op basis van kennis van persoonlijke contacten (de eerder genoemde netwerken) tot stand gebracht dienen te worden. Arbeidspastores hebben bewezen hierin ervaring te hebben en haalbare programma's en projecten te kunnen ontwikkelen. Een bundeling van die ervaringen is terug te vinden in het in 2006 verschenen handboek *Arbeid en Kerk: 'Arbeid, zin en geloof'*.

In de verhalen van de arbeidspastores in het boek dat voor u ligt is dit profiel in allerlei toonaarden terug te vinden. De variëteit toont aan, dat deze werksoort een sterk persoonlijk karakter heeft. De overeenstemming toont aan, dat de onderlinge discussies tussen de arbeidspastores elkaar beïnvloed hebben.

Landelijk bureau DISK

De Stichting Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) is een landelijk oecumenisch bureau waarin verschillende kerken samenwerken. In de Stichting participeren de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland via de zeven rooms-katholieke bisdommen, de Protestantse Kerk in Nederland, de Doopsgezinde Broederschap, de Oud-Katholieke Kerk, en de Remonstrantse Broederschap. Waarne- mend zijn de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland en de Basisbeweging Nederland. Het bureau werkt programmatisch samen met de Raad van Kerken in Nederland. Het bureau werkt samen met een netwerk van organisaties voor arbeids- pastoraat en een netwerk van Arme Kant en EVA-groepen.

De missie van DISK

De missie van DISK is om gehoor te geven aan de roeping van Godswege dat ieder mens, met de mogelijkheden die hem of haar eigen zijn, bestemd is om onderweg te zijn naar Gods rijk van gerechtigheid en vrede, waarin de schepping tot heelheid is gekomen. In dat onderweg zijn participeert ieder mens in de economie. Naar de overtuiging van DISK is die participatie in de economie vanuit een gelovige overtuiging een kritische. Ze wordt geïnspireerd door het geloof dat gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping het beloftevolle perspectief vormen voor de economie.

Kerntaak

Op grond van haar missie ziet DISK het als haar kerntaak om kerken als de dragers van het beloftevolle perspectief van gerechtigheid, vrede en heelheid van de scep- ping te ondersteunen in en toe te rusten voor haar missionair-diaconale opdracht op het brede terrein van 'Geloof en Economie'.

Het gaat hierbij om het bevorderen van de competentie ván en ín kerken om een relatie te leggen tussen 'Geloof en Economie'. De insteek is missionair wanneer het gaat om de vraag wat pastores, parochie- en gemeenteleden in hun economische participatie aan God beleven. Diaconaal is deze insteek wanneer het gaat om de vraag naar de relatie in die economische participatie tussen de beleving van God en de kwaliteit van de samenleving gemeten aan de positie van de meest kwetsbare groepen en individuen.

Ondersteuning, overleg en debat

DISK ondersteunt het plaatselijk en regionale arbeidspastoraat en de kerken met behulp van trainingen, studiedagen, taakgroepen en studiemateriaal. Daarnaast vindt regelmatig overleg plaats met leiding van kerken, organisaties van werkgevers en werknemers en politieke partijen. Het bureau participeert in ethische bezinning en publieke meningsvorming rondom geloof, (zorg)arbeid en economie, en ontwikkelt training en toerusting van kerkelijk kader.

DISK heeft op 29 september 2006 gepresenteerd 'Arbeid, zin en geloof. Handboek Arbeid en Kerk' dat voor parochies en gemeenten een bron is voor activiteiten op het terrein van liturgie en eredienst, catechese en toerusting, diaconie en pastoraat. In september

2004 is het oecumenische *'Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek Diaconiewetenschap'* uitgekomen, waarvan in maart 2005 door de grote navraag al een tweede druk is verschenen.

De afgelopen jaren is werkmateriaal rond Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen en kerken verschenen met als titels *'Werken met bezieling'*, *'Werken met waarden'* en *'De wereld wordt kleiner – denk ruim! Accra en de Millenniumdoelen'*, *'Driemaal duurzaam. Economie, mens en natuur in balans'*, *'In tweestrijd. Hoe zorg en arbeid te combineren?'*.

In campagnes als *Waardigheid in solidariteit* en *Werken aan een geloofwaardige economie*, en in bondgenootschappen als de *Alliantie voor Sociale Rechtvaardigheid* en de *Diaconale Alliantie* krijgt de bijdrage van DISK aan bewustwording en actie vorm.

Campagne Waardigheid in solidariteit

Sinds 1987 werkt DISK met de Raad van Kerken in Nederland samen in de kerkelijke campagne tegen verrijking en verarming. Vanaf januari 2006 tot eind 2008 onder het motto *'Waardigheid in solidariteit'*. De campagne geeft speciaal aandacht aan de positie van vrouwen, middels het netwerk van EVA-groepen (Economie, Vrouwen en Armoede). De rijke kant van Nederland komt aan bod onder het motto *'Gelijker = Rijker'*. Ook activiteiten rond *'Helpen onder protest'*, aandacht voor jongeren en migranten, en *'Wederkerigheid en zorg'* behoren tot de kern. Lees het beleidsprogramma op www.armekant-eva.nl. Voor de activiteiten samen met de Alliantie voor Sociale Rechtvaardigheid kijkt u op www.socialealliantie.nl.

Campagne Werken aan een geloofwaardige economie

Een samenleving gekenmerkt door zorg en solidariteit: wie wil dat nu niet? De campagnevoerders DISK, PKN/Kerk in Actie en Oikos, onderzoeken vaak de haalbaarheid en houdbaarheid van dit menselijke en bijbelse ideaal. De campagne *Werken aan een geloofwaardige economie* helpt kerken en kerkleden hun mogelijkheden en onmogelijkheden te benoemen en zo veel mogelijk om te smeden tot inzicht en zinvolle actie. Zo herwinnen idealen hun kracht en worden ze weer geloofwaardig. Landelijk bureau DISK doet mee om het denken en doen rond Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen te bevorderen. Rond duurzaamheid, met in het achterhoofd de afspraken van de Millenniumdoelen en het appèl van de Accra Verklaring, werken we aan de ontwikkeling van een duurzaamheidsplan voor parochies en gemeenten.

Voor verder nieuws bezoekt u de homepage www.geloofwaardige-economie.nl of u kijkt op de site van DISK onder projecten en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.

Diaconale Alliantie

Landelijk bureau DISK vormt samen met Justitia et Pax, Actioma en het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad (LKDB) de Diaconale Alliantie, die landelijk de rooms-katholieke bisdommen wil ondersteunen en informeren op de diaconale taak. Er zijn twee projecten gaande, rond informatievoorziening en rond educatie. De resultaten van beide projecten zijn te zien op de interactieve homepage www.rkdiaconie.nl. Deze site wordt langzaam maar zeker de diaconale bron, waar u naar op zoek bent.

Het kwartaaltijdschrift *Ondersteboven* brengt de wereld van geloof en economie en het werk van arbeidspastoraat DISK in beeld. Met het tijdschrift *De Arme Krant van Nederland* krijgt u de wereld van arm en rijk elk kwartaal in beeld.

Onze websites bevatten naast de actuele informatie ook een steeds rijker archief van artikelen, zie www.disk-arbeidspastoraat.nl en www.armekant-eva.nl.

Voor bestellingen, informatie en adressen:

Landelijk bureau DISK

Luijbenstraat 17

5211 BR 's-Hertogenbosch

tel. 073 - 6128201 en 073 - 6121939

e-mail: info@disk-arbeidspastoraat.nl en

info@armekant-eva.nl

homepage: www.disk-arbeidspastoraat.nl en

www.armekant-eva.nl